

Rec.: Zigmas Zinkevičius, The History of the Lithuanian Language. With a Foreword by William R. Schmalstieg. Transl. by Ramutė Plioplys. Second Printing Vilnius 1998.

Robert Borocho

z ekwiwalencji formalnej, do szeroko pojętej kultury języka docelowego, tj. nagięcia go do oczekiwań odbiorcy wtórnego. Definiując stanowisko pragmatyczne autorka zwraca uwagę na funkcjonowanie tłumaczenia w systemie odniesień języka docelowego (s. 143) i akcentuje aspekt wywoływania przez przekład określonego skutku (ekwiwalencja dynamiczna). Prawda oryginału, historycznie zmienna i służąca interesom odbiorcy, jest w tym ujęciu definiowalna na gruncie pragmatyki; cel przekładu natomiast postrzega się jako realizację pewnego celu pragmatycznego poprzez tekst przekładu. Pragmatyzm postępowania tłumacza pojawia się również w definiowaniu impulsu konformistycznego, ponieważ wraz z manipulacją tekstem oryginału „służy w konkretnym przypadku celom podporządkowanym wymogom kultury docelowej, do której się dostosowuje w sposób konformistyczny” (s. 147). Oba stanowiska prowadzą ostatecznie do tego samego punktu dojścia, a dodatkowo – w obu Wille powołuje się na poglądy Vermeera (prymat celu, jakiemu tekst ma służyć).

Te szczegółowe uwagi krytyczne nie przesłaniają faktu, iż omawiana praca jest nie tylko ciekawa, ale też bogata i wartościowa. Znakomity okazał się pomysł tak szerokiego potraktowania tematu w dobie wzmożonych procesów integracji europejskiej, której ważnym elementem jest komunikacja interkulturowa. Szczególnie cenne są rozdziały dotyczące przełamywania barier kulturowych i dostosowywania tłumaczenia do potrzeb i oczekiwań odbiorcy (Venuti, Vermeer, Toury), zwłaszcza że rozprawy opisujące te problemy bywają niedostępne w polskich przekładach. Książka Lucyny Wille stanowi niewątpliwie ważną lekturę dla tłumaczy, filologów, kulturoznawców, filozofów, jak również dla każdego, kto interesuje się komunikacją międzykulturową.

Tomasz P. Górski

Zigmas Zinkevičius, THE HISTORY OF THE LITHUANIAN LANGUAGE. With a Foreword by William R. Schmalstieg. Translated by Ramutė Plioplys. Second Printing Vilnius 1998. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, ss. 334.

The History of the Lithuanian Language, dzieło wybitnego litewskiego językoznawcy, profesora Zigmasa Zinkevičiausa (Uniwersytet Wileński), jest kwintesencją wieloletnich badań naukowych prowadzonych przez tego uczonego¹; stanowi próbę całościowego przedstawienia procesu kształtowania się nie tylko litewskiej świadomości językowo-kulturowej, ale i samego języka litewskiego od czasów najdawniejszych aż po koniec XX wieku.

Książka ta została napisana w języku litewskim, a następnie przetłumaczona na język angielski przez Ramutę Plioplysa i tym samym stała się pierwszym anglojęzycznym opracowaniem historii języka litewskiego. Sądzę, że warto przedstawić ją polskim czytelnikom – tradycja badań nad językiem litewskim, kulturą i folklorem Litwy jest w Polsce znacząca i, jak się wydaje, należałoby dokonać pewnej konfrontacji stanowisk polskich i litewskich badaczy.

Książka składa się aż z 25 rozdziałów. Całość można jednak podzielić na dwie części. Część pierwsza poświęcona jest zagadnieniom gramatyki historycznej i tu czytelnik znajdzie: *The Origin of the Lithuanian Language; The First References to Lithuanians, Lithuania's Name and Contacts with Other Baltic Tribes; Boundaries and Contacts with the East Slavs; The Lithuanian State and the Lithuanian Language; The Development of the Linguistic System. Phonetics; Morphology; Nouns; Adjectives; Pronouns; Numerals; Verbs;*

¹ Trzeba w tym miejscu odnotować ważne w dorobku naukowym Z. Zinkevičiausa prace: *Lietuvių kalbos įvardžiūotinių būdvardžių istorijos bruožai*. Vilnius 1957; *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*. Vilnius 1980; *Lietuvių kalba naujaisiais laikais*. Vilnius 1994.

Uninflected Parts of Speech; Syntax; Lexicon. Część druga, poświęcona badaniom etnograficzno-kulturowym, zawiera rozdziały: *Dialectal Differentiation and Linguistic Integration; The Written Language in the Duchy of Prussia; The Written Language in the Grand Duchy of Lithuania; The Lithuanian Language at the End of Commonwealth; The Lithuanian Language in Czarist Russia; The Lithuanian Language in Lithuania Minor; The Lithuanian Language During the Period of National Revival; The Lithuanian Language in Independent Lithuania; The Period of Occupations; The Restoration of Independence*.

Zinkevičius zaczyna swoje rozważania naukowe od ustalenia pierwszego pisanego źródła, w którym została wymieniona nazwa „Litwa” – powołuje się tu na *Annales Quedlinburgenses* (r. 1009)²; w *Kronikach ruskich* kampania wojenna księcia Jarosława na Litwie w roku 1042 nie została odnotowana, dopiero w roku 1113 Litwa jest wymieniona w tychże *Kronikach* jako sąsiad Rosji³. Historyczne źródła pisane, jak i tradycja ustna podają, zdaniem Zinkevičiusa, trzy warianty bazy słowotwórczej nazwy „Litwa”: *liet-* (tradycja litewska), *lit-* (tradycja słowiańska) oraz *leit-* (tradycja łotewska) (s. 31). Następnie badacz omawia zasięg terytorialny języków bałtyckich, zwracając uwagę na kontakty plemion bałtyckich z plemionami skandynawskimi, germańskimi i słowiańskimi.

W rozdziałach poświęconych strukturze języka litewskiego (morfologia, składnia) Zinkevičius wskazuje na jego archaiczne pochodzenie i podaje jako przykład słowo z antycznej greki: „*platús*”, które występuje również we współczesnym języku litewskim, lub inne słowo: litewskie „*výras*”, niemal identyczne z istniejącym w sanskrycie: „*virás*”. Oczywiście, zachodzą tu pewne różnice w akcencie, jednakże należy pamiętać, że zarówno antyczny grecki, jak i sanskryt to języki martwe, a litewski jest nadal językiem codziennej komunikacji. Badacz podkreśla przy tym, że litewski i łotewski są najstarszymi nie-martwymi językami. W rozdziałach związanych z morfologią języka litewskiego Zinkevičius omawia także wpływy antycznego języka gockiego i sanskrytu na język litewski. Za przykład służy litewski rzeczownik „*sūnus*”, gen. „*sūnaūs*” (‘syn’), który jest identyczny z gockim „*sunus*”, „*sunaus*” (s. 106–109). Warto w tym miejscu wspomnieć, że litewski przejął, prawdopodobnie za sprawą języków skandynawskich, przypadki: allativus oraz illativus (s. 112–113).

W rozdziałach dotyczących składni Zinkevičius powołuje się głównie na prace Vytautasa Ambrazasa, który uważany jest za najwybitniejszego znawcę litewskiej składni historycznej⁴. Zinkevičius referuje tu poglądy Ambrazasa, przechodząc od razu do analizy pewnych rzeczowników, takich jak „*mótina*” ‘matka’, „*sūnus*” ‘syn’, „*dukė*” ‘córka’, „*brólis*” ‘brat’ itd., oraz omawia ich etymologię (s. 183).

Najciekawsza część pracy Zinkevičiusa poświęcona jest rozwojowi „dialektów litewskich” (s. 192–226). Autor sugeruje, że najważniejsze zmiany fonetyczne, które miały znaczący wpływ na kształtowanie się współczesnego języka litewskiego, zaszły już na przełomie IX i X wieku. Wskazuje tu na połączenia dyftongoidalne *am, an, em, en* i zwężanie się samogłosek nosowych *a, ę* (zanik iloczasu) na wschodnich obszarach występowania „dialektów litewskich”. Na tej właśnie podstawie „dialekty litewskie” zostały podzielone na dwie grupy: grupę zachodnią, gdzie nie zachodziły te zmiany, i grupę wschodnią, gdzie nastąpiło zwężenie się samogłosek nosowych oraz monoftongizacja dyftongów.

² Zinkevičius nie cytuje łacińskiego oryginału tylko przekład, dlatego trudno jest poddać ten trop weryfikacji. Powstają tu bowiem pewne problemy natury translatorskiej: „W roku 1009 święty Bruno [...] na granicy Rusi [może chodzi tu o Prusy?] i Litwy został napadnięty przez pogan i wraz ze swoimi osiemnastoma ludźmi zabity 23 lutego [...]”. Opisany incydent był, zdaniem Zinkevičiusa, przykładem kolejnego niepowodzenia w chrystianizacji Litwy.

³ Zinkevičius nie przytacza oryginalnego tekstu kronik, co jest bez wątpienia ogromną stratą dla badaczy zajmujących się historią języków bałtyckich, którzy na ogół nie mają możliwości pracy w litewskich archiwach.

⁴ Więcej na ten temat można znaleźć w pracy V. A m b r a z a s a *Lietuvių kalbos dalyvių sintaksė* (Vilnius 1979).

O litewskim języku pisanym można mówić, zdaniem Zinkevičiusa, już od roku 1547, w tym bowiem roku została opublikowana w Królewcu przez Martynasa Mažvydasa pierwsza książka litewska: *Katechizm*. Warto zaznaczyć, że język litewski był w owym czasie używany w dwu krajach: Księstwie Pruskim oraz Wielkim Księstwie Litewskim, i ta pierwsza książka w języku litewskim ukazała się właśnie w Księstwie Pruskim. Polskie źródła podają jako datę pierwszego wydania książki w języku litewskim rok 1595: *Katechizm* Daukszy (Wilno). Było to jednak tłumaczenie *Katechizmu* Mažvydasa z języka litewskiego używanego w Księstwie Pruskim na język litewski używany w Wielkim Księstwie Litewskim⁵.

Książka Zinkevičiusa porusza także drażliwe sprawy dotyczące kontaktów polsko-litewskich oraz „celowej polonizacji” Litwy⁶. Problematyka ta jest polskiemu czytelnikowi obca, choćby ze względu na fakt, że Polacy, którzy zajmowali się językiem litewskim, kulturą i folklorem Litwy, ograniczali swoje dociekania naukowe do spraw merytorycznych. Jednakże Zinkevičius całkowicie wyklucza wiarygodność polskich źródeł i opracowań⁷. Uważa on, że polonizacja, która miała miejsce na Litwie podczas „polskiej okupacji” znalazła swoje odzwierciedlenie także w literaturze naukowej.

W rozdziale *The Written Language in the Grand Duchy of Lithuania* czytelnik znajdzie komentarz historyczny, który odbiega od powszechnie przyjętych stanowisk badaczy nie tylko polskich, ale także i światowych.

Polska wykorzystała, zdaniem Zinkevičiusa, trudną sytuację Litwy – dokonała jej aneksji w 1569 roku⁸. Aneksja ta zmusiła Litwinów do czynnego przeciwstawienia się „polonizacji” i wyparcia języka polskiego z Litwy. Zinkevičius nie analizuje skomplikowanych relacji polsko-litewskich, stwierdza tylko, iż w owym czasie „Litwini chcący przypodobać się królowi polskiemu używali języka polskiego” (s. 244). Mówiąc o celowej polonizacji Litwy nie komentuje faktu, że oficjalnym językiem Wielkiego Księstwa Litewskiego nie był ani język litewski, ani język polski, lecz język ruski, i to aż do roku 1700. Wynikało to m.in. z tego, że powszechna nauka języka litewskiego, prowadzona przez samych Litwinów, była bardzo zaniedbywana. Zmieniła się ranga języka polskiego, który stał się językiem warstw wykształconych – ze względu na założenie wyższej uczelni w Wilnie przez Stefana Batorego; język polski otworzył także wielu Litwinom drogę do kariery politycznej lub urzędniczej bądź na Litwie, bądź w Polsce.

Niezrozumiały jest komentarz Zinkevičiusa dotyczący kluczowej roli tłumaczenia *Biblii* na język litewski: Chilinskis podejmuje próbę przekładu, ale zmuszony jest przerwać swoją pracę „wskutek intryg Polaka Jan Krzysztofa Kraińskiego” (s. 249). Jednakże w roku 1595 zostaje w Wilnie wydany, i to przez Polaków, *Katechizm* w języku litewskim.

Wpływy języka polskiego na język litewski, zdaniem Zinkevičiusa, były znaczące, wszakże komentuje on to następująco: „Od samego początku język polski na Litwie formował się niezależnie. Ukształtowała się specyficzna odmiana języka (Polacy nazwali ją p o l s z c z y z n ą l i t e w s k ą), która w dalszym ciągu jest używana w formie ustnej. I to właśnie z tego języka, a nie z języka używanego w Polsce, pochodzą zapożyczenia polskie

⁵ *Katechizm* M. Mažvydasa był przekładem polskiego katechizmu Jana Seklucjana, który został wydany w 1545 roku w Królewcu.

⁶ Zinkevičius używa w stosunku do działalności polskiej na terytorium Litwy określenia: „działalność okupacyjna” (s. 312).

⁷ Tu badacz przywołuje prace H. Turskiej (*O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie*. W zb.: *Studia nad polszczyzną kresową*. Red. J. Rieger, W. Werenicz. T. 1. Wrocław 1982) i O. Choromańskiego (*Mapa obszaru językowego litewskiego w Rzeczypospolitej Polskiej*. B.m., 1928–1933).

⁸ Zob. s. 244: „Exploiting Lithuania's difficult situation, Poles sought not the union of both countries, but rather the annexation of Lithuania to Poland”. Zinkevičius pomija unie polsko-litewskie sprzed roku 1569 (1385 unia krewska, 1401 wileńsko-radomska, 1413 horodelska, 1432 grodzieńska, 1447 wileńska, 1499 wileńska, 1501 mielnicka, 1569 lubelska).

w języku litewskim” (s. 245). Badacz ten dzieli język polski na język używany na Litwie i język używany w Polsce. Nie wyjaśnia kryteriów takiego podziału, pozwalając sądzić, że p o l s z c z y z n y w i l e Ń s k i e j nie można uznać za integralną część języka polskiego, co oczywiście jest błędne, ponieważ różnice w wymowie nie mogą stanowić cechy dys-
tynktywnej wystarczającej do wyróżnienia danego języka.

Stanowisko Zinkevičiusa jest uzasadnione tylko z propagandowego punktu widzenia. Podział na polszczyznę wileńską i język polski jako odrębne i niezależnie funkcjonujące systemy językowe pozwala postawić język polski na Litwie w pozycji języka drugorzęd-
nego i wymierającego, który nie posiada własnej grafii, a jakakolwiek działalność nauko-
wo-literacka nie jest przez ten język rejestrowana. Zinkevičius nie wspomina, jak sędzę,
celowo, o prasie polskiej wydawanej obecnie na Litwie, jak np. „Kurier Wileński”⁹.

Książka Zinkevičiusa z filologicznego punktu widzenia stanowi cenny głos w bada-
niach naukowych nad językami bałtyckimi, tym bardziej że praca ta została przedstawiona
szerokiej rzeszy czytelników – ze względu na język wykładu, jakim jest angielski. Wydaje
mi się jednak, że słabością pracy jest brak obiektywizmu, mieszanie ideologii i faktów
naukowych. Tom nie został wyposażony w indeks nazwisk ani w bibliografię materiałów
źródłowych, bibliografię ogólną i bibliografię przedmiotową, co uniemożliwia weryfikację
badań przez sławistów brytyjskich czy amerykańskich, do których książka głównie jest
adresowana. Błędne informacje mogą więc zostać za sprawą Zinkevičiusa utrwalone przez
tych badaczy, którzy nie mają możliwości bezpośredniej pracy na Litwie lub w Polsce.

Robert Boroch

⁹ Warto dodać, że świadectwa istniejącej w Wilnie polskiej szkoły nie są honorowane przez
władze litewskie.